

Ameleden İşçiye / Ahmet Makal

Türkiye İşçi Sınıfının Yolculuğundan Sayfalar

Aziz Çelik

Ahmet Makal, *Ameleden İşçiye Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları* İletişim Yayınları, İstanbul, 2007. 404 sayfa

“Ben dizeleri kırılmış
şiiirleri severim dar geçitleri ve küçük alanlara
açılır gizemli dolaşık sokakları (...)
bir metrede bin yıl geçen ve bir zafer anıtı
ararken yoksul bir göz yaşı çanağı bulan kazıları”
Onat Kutlar, Bir Cetvel İçin İkinci Eleştirisi

Emek tarihçiliğinin ülkemizde hem tarih hem de sosyal politika (veya resmi adıyla Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri) disiplinlerinin üvey evladı olduğunu söylemek abartma sayılmamalı. Geç bir işçi sınıfı hareketine sahip olmamız bu alandaki çalışmaların sınırlılığının bir nedeni olsa da “sınıf” ve “emek”in netemeli temalar olması bu konudaki akademik ilginin azlığına bir başka nedeni olabilir. Oya Sencer’in (Baydar) Osmanlı emek tarihini konu alan doktora tezi nedeni ile başına gelenler (Makal, 2007; 18) veya Alpaslan Işıklı’nın

Sendikacılık ve Siyaset adlı çalışmasını doçentlik tezi olarak sunduğunda jürinin kimi üyelerinin *böyle bir konunun böylesine bir yaklaşımla ele alınmasını* kabul edememeleri (Işıklı, 1995; 19) emek alanına ilişkin akademik özgürlüğü ve ilgiyi sınırlayan örnekler olarak görülebilir. Öte yandan emek sorunlarına ve emek tarihine ilişkin ilgi azlığının günümüzdeki bir başka nedeni ise neo-liberal akımın güç kazanması ve sosyal bilimler alanında sınıf analizine yönelik ilginin giderek azalmasıdır (Makal, 2007; 21). Çalışma Ekonomisi bölümlerinde emek tarihine ilişkin anabilim dalı-bilim dalı yokluğu, lisans ve lisans-üstü düzeyde emek ve çalışma ilişkileri tarihine ilişkin derslerin yok denecek kadar az olması ve emek tarihi alanında çalışan araştırmacı sayısının azlığı birlikte ele alındığında üvey evlat nitelenmesi daha anlaşılır olabilir.

Emek tarihine ilişkin ilgi azlığı akademik dünyayla sınırlı bir olgu değil; emek örgütleri açısından da benzer bir ilgi yokluğundan söz etmek mümkün. Bu ilgi yokluğu bir yanıyla kurumsal yetersizlikle öte yandan meraksızlıkla ilintili olsa gerektir. Sendikaların araştırmaya kaynak ve insan ayırmaktan kaçınması, var olan sınırlı sayıda araştırmacının da Makal'ın vurguladığı gibi (2007; 22) *derya içre olup deryadan bihaber olmaları* veya emek tarihine ilgisiz kalmaları emek tarihçiliğini yıldızı parlamayan bir disiplin haline getiriyor. Örneğin az sayıda sendika dışında kurum/sendika tarihlerinin yazılmamış olması, sendika/sendikacı/fabrika monografilerinin yokluğu ilk akla gelen ilgisizlik örnekleridir. Öte yandan emek tarihi açısından yaşamsal önem taşıyan kurum arşivlerinin yokluğu veya yok edilmiş olmaları bir başka talihsizlik örneği olarak not edilmelidir. Kurumsal hafızanın ve birikimin önemsenmemesi kuşkusuz sadece emek tarihçiliği açısından bir kayıp değil, kurumun sürekliliği ve emek hareketinin deneyimlerinin aktarımı açısından da önemli bir açmazdır. Örneğin 55 yıllık bir örgüt olan Türk-İş'in 1980 öncesi yıllara ilişkin arşivinin 100-150 sayfayı aşmayan son derece eksik belgelerden ibaret olduğunu ve arşivin hurda kağıt niyetine atıldığını veya Seka'ya yollandığını; İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'ne ilişkin bir-iki çalışma raporu dışında neredeyse hiç bir belgenin ortada olmadığını; Türkiye emek hareketinin kilit önemdeki sendikalarından biri olan T. Maden-İş Sendikasının arşivinin yok edildiğini (üstelik sıkıyönetim sonrasında ilgililere sağlam olarak teslim edildiği halde) öğrenmek emek tarihinin nasıl bir hoyratlıkla karşı karşıya olduğunu hissetmek için yeterli örnekler olsa gerek. Tarihini hurda kağıt olarak gören bir tutum ile yüz yüzeyiz. Kendi tarihine böylesine hoyrat yaklaşım bir yanıyla tarihsiz/deneyimsiz/sürekliliği olmayan bir emek hareketine yol açarken öte yandan Makal'ın vurguladığı gibi (2007; 19) bir soy ağacı yaratma kaygısına dayalı teleolojik ve politizasyonu yüksek yazımlara/anlatılara yol açıyor; adeta bir resmi emek tarihi anlatısını, işçi sınıfının yolculuğunun politik ihtiyaçlara uygun olarak yeniden kurgulanmasını, "montajlanmasını" beraberinde getiriyor.

Kuşkusuz emek tarihçiliği bu karamsar resimden ibaret değil. Ümitvar olmamıza yol açacak pek çok çalışma ve çaba da bu karanlık resmi aydınlatan

mum ışıkları olarak ortaya çıkıyor. Emek örgütlerinin emek tarihine ilgisizliğinin aksine bir örnek DİSK arşivinin *Türkiye Sosyal Tarih Araştırmaları Vakfı (TÜSTAV)* tarafından tasnif edilip kullanıma açılmasıdır. Üye sendika arşivlerinin bazılarının da kullanıma açılmasıyla (örneğin Lastik-İş Arşivi) emek tarihçiliği açısından önemli bir iş başarılmış olacaktır. Bu yazımızın konusunu oluşturan Ahmet Makal'ın Türkiye işçi sınıfının yolculuğunun çeşitli dönemlerine odaklanan "*Ameleden İşçiye Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları*" adlı kitabı da yukarıda çizdiğimiz karamsar resmi ve karaltılı yılları aydınlatan bir başka mum ışığıdır (deyim Carl Sagan'ın *Karanlık Bir Dünyada Bilimin Mum Işığı* [1995] isimli kitabından esinle kullanılmıştır). Sagan'ın kitabının arka kapağında Lucretius'un şu sözü yer alıyor: "*Çocukların kör karanlıkta her şeyden korkup titremeleri gibi biz de aydınlıkta korkarız, çocukların karanlıkta dehşetle beklediklerinden daha korkunç olmayan şeylerden...*" Makal'ın son kitabı da işçi sınıfının uzun yolculuğunda odaklandığı noktalara tuttuğu mum ışığıyla iç yolculuğumuzu kolaylaştırıyor.

Türkiye işçi sınıfının yolculuğunun genellikle 1960'lı yıllarla (1961 Anayasası ve 1963'te çıkarılan 274 ve 275 sayılı yasalar ile) başlatıldığı ülkemizde Ahmet Makal'ın 1963 öncesi döneme ilişkin üç ciltlik ve 1500 sayfaya yakın bir çalışma ortaya çıkardığını vurgulamak gerek: *Osmanlı İmparatorluğu'nda Çalışma İlişkileri: 1850-1920*, İmge Kitabevi, Ankara, 1997; *Türkiye'de tek partili dönemde çalışma ilişkileri: 1920-1946*, İmge Kitabevi, Ankara, 1999; *Türkiye'de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1963*, İmge Kitabevi, Ankara, 2002. Her biri dönemin çalışma ilişkilerinin büyük ölçüde birincil kaynaklara dayalı kapsamlı bir dökümünü ve analizini içeren bu kitaplar neredeyse alana ilişkin yegane toplu başvuru kaynağı niteliğinde. Kuşkusuz belirli alt dönemlere veya çalışma ilişkilerinin belirli alanlarına ilişkin az sayıdaki başka önemli çalışmaların da altını çizmek gerekir. Bu konuda kitabın birinci makalesi olan "*Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi ve Tarihciliği Üzerine Bir Değerlendirme*" yeterince örnek sunmakta. Bu makale sadece belirli bir döneme özgü bir eleştiri olarak değil emek tarihçiliği açısından bir yöntem muhasebesi ve akademik eleştiri açısından da her dem göz önünde tutulması gereken nirengi noktaları şeklinde de okunabilir. Akademik çalışmada ciddiyet ve tevazunun, kıymet bilirlilik ve eleştirinin bir arada olması ve akademik yolculuğun ve araştırmancının ortak inşa edilen bir binaya tuğla koyma çabası olarak görülmesi bu makalenin dikkat çektiği sorun alanları.

Ameleden İşçiye, bir bölümü daha önce *Toplum ve Bilim, Tarih ve Toplum* ile *Birikim* dergilerinde yayınlanmış ikisi ise bu kitap için hazırlanmış yedi makaleden oluşuyor. Bu makalelerin bir bölümü daha önce hiç üzerinde çalışılmamış konuları içerirken bir bölümü ise Makal'ın önceki çalışmalarında ele aldığı konuların ince ayarı, yeni bilgilerle detaylandırılmış hali. Kitaptaki makaleler bağımsız olarak veya bir bütünün parçaları olarak okunabilir. Kitabın ilk makalesinde bütün ve ayrıntının bütünlüğüne yapılan güçlü vurgu kitabın

yapısında da görülüyor. Yeri gelmişken ayrıntının önemine dair bir örnek verelim; 1936 tarihli İş Kanunu'nun kapsamının “*en az on işçi çalıştıran*” işyerleri değil, “*günde en az on işçi çalıştırmayı icabettiren*” işyerleri olduğu yolundaki vurgu ve düzeltme sadece bir teknik ayrıntıyı değil, maddenin arka planında işverenlerin hileli işlemlerini önlemeye yönelik bir mantık yattığını anlatmaktadır.

Kitapta iki yeni makale yer alıyor. *Türkiye'nin Çok Partili Yaşama Geçiş Sürecinde Cumhuriyet Halk Partisi ve Sendikalar: 1946-1950 ve Çocukum, Ufacıktım-Türkiye'de 1920-1960 Döneminde Çocuk İşçiliği*. CHP ve sendikalara ilişkin makale son yıllarda kullanıma açılan Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki CHP belgelerinden, birincil kaynaklardan yararlanarak yeni bilgiler ve değerlendirmeler sunuyor. CHP arşivinden sağlanan belgeler CHP-sendika ilişkisine dair daha net bir resim görmemizi sağlıyor. Örneğin *CHP İşçi Bürosu* adıyla bir büro olduğu ve büronun şefinin de Dr. Rebiî Barkın olduğu yolundaki yaygın kanaat ve bilginin doğru olmadığını, bu büronun önce 9. büro sonra 3. büro olarak var olduğunu ve bu büronun işçi ve esnaf teşkilatlarıyla ilgilenen *Sosyal İşler Komitesi olduğunu* öğreniyoruz. Yine bu makale CHP'nin 1947 sonrasında sendikaları denetim altına almak için yürüttüğü yoğun çabalara ilişkin yeni belgeleri gün ışığına çıkarıyor; CHP ile sendikalar arasındaki akçalı ilişkilere dair belgeler, CHP'nin kimi sendika ve sendikacılara yaptığı para yardımının tam olmayan bir listesi ilk kez bu makalede yer alıyor. CHP içinde sendikalara yönelik ikircikli yaklaşımı; *sendikaları engellemek mi yoksa onları denetim altına almak mı* ikilemini görebiliyoruz. Sonuçta sendikaları bir sosyal denetim aracı olarak kullanmak eğilimin ağır bastığını da. 1946-1950 dönemindeki CHP-sendika ilişkileri, sendikal hareketin daha sonraki dönemlerinde de kalıcı etkiler bırakmıştır. Makale günümüz sendika parti ilişkilerini anlamak açısından da; Türkiye işçi hareketinin dayandığı/oluşturduğu bir sol/sosyal demokrat partinin yokluğunun yarattığı zorlukları anlamak açısından önemli. Bilindiği gibi CHP'nin siyasi genetiğinde sol ve işçi hareketine karşıtlık, ona şüpheyle bakmak önemli bir yer tutmaktadır. Bunun köklerini 1946-1950 döneminde bulmak mümkün.

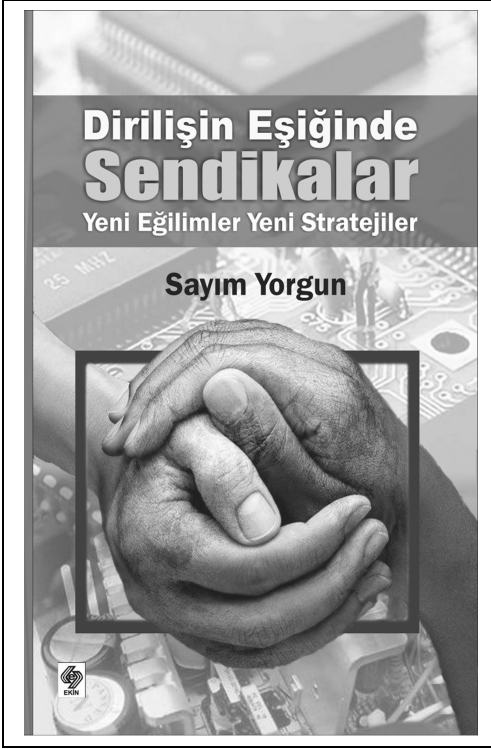
Daha önce Birikim dergisinde yayınlanmış olan *Türkiye'de 1946-1960 Dönemindeki Grev Tartışmaları ve Grevler Üzerine Bir Çözümleme Denemesi* de Türkiye işçi sınıfının yolculuğunun az bilinen, görmezden gelinen bir dönemine ışık tutuyor. 1960'larda ortaya çıkan grev ve işçi eylemlerinin aniden veya yasal düzenlemeleri takiben ortaya çıkmadığı; 1940'larda ve 1950'lerde birikmiş deneyimin, mücadelenin ve çabaların dolaysız bir ürünü olduğunu söylemek mümkün. Makale karanlık ve baskıcı bir dönemde işçi hareketinin kıymeti pek bilinmemiş çabalarını, mücadelesini toplu olarak ele alıyor. Yasal olmayan, filli grev geleneğinin daha sonraki dönemlerde de işçi eylemlerinde önemli bir yer tuttuğunu söylemek mümkün. Makale az bilinen, hiç bilinmeyen ve gazete koleksiyonlarında unutulmuş grevleri gün ışığına çıkarıyor. “*Grev isteyen işçinin Türklüğünden şüphe ederim*” zihniyetinin egemen olduğu bir dönemde filli grevler

yapmanın kıymeti her halde tartışma dışıdır. Kitap emek tarihine ilişkin yeni detaylar ve çözümlerler sunarken bir yandan da araştırmacılara hiç incelenmemiş detaylar konusunda ipuçları veriyor. Bunlardan biri makalenin incelediği dönemin dışında kalan İstanbul Limanlarında Ocak 1927'de gerçekleştirilen ve 15 işçi ile 5 polisin öldüğü grevdir. Makalede dipnot olarak yer alan ve emek tarihine ilişkin çok az çalışmada sözü geçen ve birinci el kaynaklardan henüz incelenmemiş bu grev sanırım işçi sınıfının yolculuğunun gün ışığına çıkarılması gereken sayfalarından biridir. Türkiye işçi sınıfının yolculuğu boyunca kanlı olaylarla birkaç kez yüz yüze geldiği (1965 Kozlu olayları, 15-16 Haziran 1970, 1 Mayıs 1977 gibi) düşünülecek olursa 15 işçinin ve 5 polisin öldüğü bir işçi eyleminin bu kadar az biliniyor olması, emek tarihinde ayrıntı ve ince ayar çalışmaya daha fazla ihtiyaç olduğunu gösteriyor.

Ameleden İşçiye Türkiye işçi sınıfının yolculuğunun bir döneminin detaylarına ışık tutuyor. Onat Kutlar'ın şiirindeki *bir metrede bin yıl geçen kazı* gibi bir sayfada, bir belgede on yılların sırrını anlamamıza yardım ediyor. Sınıf hareketin vadedilmiş veya tasarlanmış bir ereğe doğru ilerleyen bir ordu olmadığını *bir zafer anıtı ararken yoksul bir göz yaşlı çanakçı* bularak anlıyoruz. Emek hareketinin tarihinde zafer anıtlarından daha çok göz yaşlı çanakları olduğunu ve işçi sınıfının yolculuğunu anlamak için bu göz yaşlı çanaklarından daha çok bulmak ve bunlara daha çok bakmak gerektiğini anlatıyor Makal'ın yazıları.

İzmir İktisat Kongresi'nde işçi kesiminin kabul gören taleplerinden biri *amele* yerine *işçi* ifadesinin kullanılması idi. Ameleden işçiye yolculuk sınıf gerçeğinin reddinden, sınıfların varlığının gönülsüzce de olsa tanınmasına ama sınıf çatışmasının yok sayılmasına karşılık geliyor. Yolculuğun bir başka etabı olan *işçiden işçi sınıfına* ise anlatılmayı bekliyor.

Teşekkürler hocam, karamsar ve emeğin yıldızının parlamadığı bu günlerde, işçi sınıfının yolculuğunun karaltılı yıllarına tuttuğunuz ışık için...

DIRİLİŞİN EŞİĞİNDE SENDİKALAR
Yeni Eğilimler Yeni stratejiler

Yrd. Doç. Dr. Sayım YORGUN
Kocaeli Üniversitesi İ.İ.B.F. Çalışma Ekonomisi ve
Endüstri İlişkileri Bölümü Öğretim Üyesi

Umutların tükendiği her noktada bir çıkış yolu bulan insanoğlu, kapitalist anlayışın ve sanayi toplum düzeninin ortaya çıkardığı olumsuzluklarla mücadele etmek için de çare bulmuş, kendi kendine yardım örgütleri olan sendikal örgütlenmeleri gerçekleştirmiştir. Sanayinin ortaya çıkardığı sefalet tablolarına duyulan tepkinin beslediği, demokratik açılımları sağlayan ve o açılımlardan beslenen sendikalar, özellikle son yüzyılın en önemli örgütlenmesi olarak kabul edilmektedir. Ancak, yirminci yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan yeni değişim dalgası görülmemiş hızda ve etkinlikte yeni bir dönemi başlattı. Ekonomide ortaya çıkan yeni liberal politikalar, iletişim ve ulaşımda ortaya çıkan gelişmelerin yol açtığı küreselleşme, hizmetler sektörünün ön plana çıkması, ulus devletlerin

etkinlik alanlarının daraltılması, mikro ve bölgesel devlet arayışları mevcut yapıları olduğu gibi sendikaları da temelden sarstı. Artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı ve her şeyin daha hızlı değişeceği bir dönemin içindeyiz.

İşte bu değişim dalgası altında endüstri ilişkileri ve sendikalardaki değişimi, var ise dönüşümü sorgulamayı daha iyi bir gelecek için kaçınılmaz bir görev olarak görüyorum. Bu nedenle beş bölümden oluşan bu kitapta yer alan birinci bölümde endüstri ilişkileri değişiyor mu, dönüşüyor mu ? sorusuna cevap arandı, ikinci bölümde sivil toplum düzeninde sendikaların geleceği değerlendirildi, üçüncü bölümde sendikaların en temel sorun alanı olan örgütlenme sorunları ve alternatif arayışlar incelendi, dördüncü ve beşinci bölümlerde ise Türkiye’de ki sendikal hareket değerlendirilerek, alternatif öneriler sunuldu.

Ekin Basım Yayın Dağıtım
Altıparmak Cad. Burç Pasajı
No:27-29 Osmangazi / Bursa
Tel:0224 2201672
Fax: 0224 2234112
E-mail: info@ekinyayinevi.com
www.ekinyayinevi.com

